

Література

1. Artur S. J. The German and Russian Ideology on M. Bakhtin / S. J. Artur. – London : Routledge, 1997. – 213 p.
2. Bakhtin M. M. The dialogical imagination / M. M. Bakhtin. – Oxford : University Press, 1981. – 217 p.
3. Bohm D. Dialogue – a proposal / D. Bohm, D. Factor, P. Garret // The informal educational archives. – Oxford : University Press, 1991. – 450 p.
4. Бойко А. М. Виховання людини: нове і вічне / А. М. Бойко. – Техсервіс, 2006. – 568 с.
5. Вахоцька І. О. Взаєморозуміння між людьми як психологічна проблема / І. О. Вахоцька // Вісник Харківського університету. Серія: Психологія. – Харків, 1998. – Вип. 403. – С. 18–22.
6. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. – СПб. : Прайм-еврознак, 2004. – 672 с.
7. Колесникова И. А., Титова Е. В. Педагогическая праксеология. – М. : Академия, 2005. – 256 с.
8. Современный философский словарь / Под общ. ред. В. Е. Кемерова. – Лондон : Панпринт, 1998. – 1064 с.
9. Современный философский словарь / [под общ. ред. В. Е. Кемерова]. – М. : Академический Проект, 2004. – 864 с.
10. Франк С. Л. Сочинения / С. Л. Франк. – М. : Правда, 1990. – 608 с.

Стрельников Виктор, доктор педагогических наук, профессор Донецкого национального университета имени Василя Стуса профессор кафедры педагогики, физической культуры та управління освітою

МОЖЛИВОСТІ КООПЕРАТИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ

Автор розглядає можливості інноваційної технології кооперативного навчання для формування й розвитку громадянської культури учнівської і студентської молоді в умовах нової української школи. Технології кооперативного навчання апробовані під час викладання і вивчення дисциплін «Теорія і практика науково-педагогічних досліджень», «Сучасні моделі освіти», «Сучасний стан розвитку науки», «Теорія і практика вищої освіти» магістрантами освітньої програми «Педагогіка вищої школи» за напрямом 01 «Освіта», спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Ключові слова: кооперативне навчання, громадянська культура, формування, розвиток.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Цілком очевидним є той факт, що сучасне суспільство переживає світоглядну, моральну і духовну кризу. В умовах усіляких громадянських свобод навіть загальнолюдські цінності, будь то громадянські чи інші, втрачають в очах наших сучасників свою актуальність.

На шляху розвитку громадянської культури учнівської і студентської молоді ми можемо зіткнутися як з багатьма труднощами, так і з різними шляхами їх подолання. Один з варіантів бачення шляхів розвитку громадянської культури молоді людини як

багатогранної особистості бачимо в кооперативному навчанні, реалізованому в нашому університеті, який ми представляємо на такому авторитетному форумі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шлях до формування й розвитку громадянської культури учнівської і студентської молоді в умовах нової української школи лежить через складне і багате, повне пошуків і можливостей людське життя, яке є продуктом сукупної дії багатьох сил, переплетенням інтуїції, думок, емоцій і почуттів, знань і досвіду. Принцип розвитку особистості – принцип організації повсякденного життя, при якому відбувається найбільш повне розкриття здібностей і неповторних особистісних якостей кожної молодої людини [2, с. 183-186].

Прийняття педагогом і учнем чи студентом на себе відповідальності за своє життя, за служіння суспільству, за досягнення конкретних вагомих результатів і цілей в навчанні, за розвиток власної громадянської культури, сприяє розкриттю особистості. Кооперативне навчання допомагає зробити життя суб'єктів навчання яскравим, надихає на громадянську активність, повну любові і радості, служіння і підтримки.

Що слід розуміти під громадянською культурою?

Термін «громадянська культура» (англ. *civic culture*) у науковий обіг запроваджено американськими політологами Г. Елмондом та С. Вербою і розглядався в контексті політичної культури. У соціологічному словнику [3] громадянська культура розглядається як сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості.

Під терміном «громадянська культура» розуміється сукупність ставлень населення чи окремого індивіда до інститутів і соціальних груп (приміром, толерантність чи інтолерантність), його очікувань і настановлень (приміром, патерналістські очікування) і цінностей (приміром, цінність свободи вибору), а також його соціально-психологічних характеристик, що визначають «вміння» – здатності функціонувати при наявності тих чи інших інститутів (приміром, рівень раціональності) [4, с. 4].

Науковцями НАПН України трактується означене поняття як ставлення індивідів до інституцій держави та настанов влади, їхня законослухняність та критична вимогливість. Громадянська культура, на відміну від політичної культури, стосується взаємодії населення, з одного боку, і влади – з іншого, а не до сфери протистояння одна з одною окремих соціальних груп. Вона характеризується сприйняттям влади як об'єкта впливу для захисту інтересів і прав громадян, а не як предмета боротьби й завоювання. Громадянська культура проявляється у ставленні населення до наявного порядку, у знанні і визнанні ним суспільних норм, готовності їх дотримуватися. До змісту громадянської культури належать знання людей про їхні права й обов'язки, про політичні системи, про влаштування держави, процедури політичного, зокрема виборчого, процесу [1, с. 54].

Що ми розуміємо під «кооперативним навчанням»?

Назва «кооперативне навчання» відповідає поширеній у всьому світі, і в англійських країнах зокрема, назвою «*cooperative learning*», що свідчить про їхнє значення в сучасному викладанні дисциплін. Кооперативне навчання, як втілення принципів кооперації – добровільності, демократизму, взаємовигідного співробітництва і взаємодопомоги, має величезний дидактичний резерв, абсолютно сумісний з сучасними тенденціями індивідуалізації, гуманізації та навіть глобалізації навчального процесу.

Відзначимо, що за своєю сутністю (а не назві) ряд важливих елементів технології кооперативного навчання з'явилися ще в геніальній системі Антона Семеновича Макаренка, яка, на жаль, сьогодні незаслужено ставитися «псевдовченими» до авторитарних. Ми підтримуємо думку палкого прихильника цієї системи професора В. Моргуна, який виділяє «три таємниці» педагогіки Антона Макаренка. Ось вони: 1)

«все найкраще - дітям» (кращі умови життя, роботи і відпочинку, кращі люди для спілкування, а не тільки матеріальні блага, як іноді розуміють «обмежені» дорослі); 2) «максимум поваги до людини і максимум вимогливості до неї» (але повага – на першому місці); 3) різновікові групи для виконання творчих, трудових справ. Ці вимоги до організації життя, праці і навчання вихованців є підставою для кооперативного навчання.

Перевагою кооперативного навчання є його використання в різних сферах діяльності людей, бо воно дає можливість за короткий проміжок часу вирішити задачу інтенсивного формування і розвитку важливих професійних навичок і вмінь. У найбільш широкому розумінні воно є практикою ефективного психолого-педагогічного впливу. Через панування тоталітарного режиму в радянському суспільстві кооперативне навчання не було поширене. Але спроби використовувати його були ще в двадцяті роки минулого століття.

Аналіз останніх досліджень показав зростання уваги вчених і практиків до технологій кооперативного навчання. Появі назви «cooperative learning» ми зобов'язані професору Еліоту Аронсон, який розробив ще в 1978 році одну з технологій кооперативного навчання, так звану «пилку», коли студенти діяли узгоджено «як зубці однієї пилки» (звідси назва технології Jigsaw – з англ. ажурна пилка, машинна ножівка).

Ця технологія кооперативного навчання апробована нами у викладанні і вивченні дисциплін «Теорія і практика науково-педагогічних досліджень», «Сучасні моделі освіти», «Сучасний стан розвитку науки», «Теорія і практика вищої освіти» магістрантами освітньої програми «Педагогіка вищої школи» за напрямом 01 «Освіта», спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». Особливістю навчання було відтворення одночасно предметного і соціального змісту професійної діяльності, і головне – навчання студентів в групі на основі принципів кооперації, а не просто спільного виконання завдань.

Нами використовувався і варіант кооперативного навчання – навчання в команді (*Student Team Learning* – STL), запропонований Університетом Джона Хопкінса [5]. Навчання в команді передбачало особливу увагу «груповим цілям» (team goals) і успіху всієї групи (team success), що досягалося тільки в результаті самостійної роботи кожного члена команди і постійної взаємодії з іншими її членами для вирішення психолого-педагогічних проблем. Вся команда знала, чого досяг кожен студент, була зацікавленою в засвоєнні інформації кожним, бо успіх команди залежав від вкладу кожного, від якості рішення групою проблеми.

Важливо дотримуватися трьох основних принципів цієї технології: 1) «нагороди» (team rewards), коли за виконання одного для всієї групи завдання команда отримувала загальні для всіх бали, заохочення – сертифікати, значки, подяки і т.п.; важливо, що створювалася кооперативне, а не конкурентне середовище, бо всі команди мали різні завдання і час виконання; 2) індивідуальної відповідальності (individual accountability) кожного студента, коли успіх групи залежав від кожного її члена; це стимулювало прагнення допомогти партнерам, щоб кожен засвоїв і зрозумів матеріал, був готовий до перевірок – тестування, контрольних робіт, які пропонувалися як групі, так і кожного студента; 3) рівних можливостей кожного студента досягти успіху, коли кожен студент приносив своїй групі бали, зароблені за поліпшення своїх попередніх результатів. Порівняння проводилося не з результатами інших студентів, а з власними, раніше досягнутими результатами. Це давало можливість навіть слабким студентам відчувати себе повноцінними членами команди і стимулювало бажання підняти вище свій рівень підготовки.

У навчанні студентів ми використовували обидва варіанти роботи в команді (STL): загальне навчання в малих групах (Student Teams – Achievement Division, or STAD) і

навчання в командах в іграх, турнірах (Teams-Games-Tournament, or TGT). Організація навчання в малих групах передбачала формування груп по чотири-п'ять осіб різної статі і рівня наукової і професійної підготовки. Групи отримували певне завдання і необхідне інформаційне забезпечення (переважно в електронному вигляді). Завдання поділялося на частини, і, або кожен студент досліджував свою проблему, або кожне завдання виконувалося по черзі кожним студентом, коментувалося ним і контролювалося всією групою. Після виконання завдань викладач організовував певне спільне обговорення варіантів його рішення різними групами (якщо завдання було однакоим для всіх груп), або кінцеве рішення кожної групи, якщо завдання були різні. На завершення пропонувався контрольний тест, який перевіряє рівень розуміння і засвоєння нового матеріалу. Над завданнями тесту студенти працювали індивідуально, а набрані бали підсумовувалися, ставилася загальна оцінка для всієї групи.

Організація командно-ігрової діяльності майбутніх педагогів вищої школи була схожа на попередні, але замість індивідуального тестування проводилися турніри команд. Для цього були організовані «турнірні столи» по троє студентів за кожним столом, що мають однаковий рівень професійної підготовки, завдання теж диференціювалися за складністю. Переможець кожного столу приносив своїй команді однакову кількість балів незалежно від рівня студентів за цим столом. Таким чином, студенти з домінуючим низьким рівнем підготовки мали однакові шанси на успіх для своєї команди зі студентами високого рівня. Команда, що набрала більшу кількість балів, ставала переможцем турніру.

Кожен член групи знаходив рішення відповідної психолого-педагогічної проблеми. Потім студенти, які вирішували однакові проблеми, але входили в різні групи, обмінювалися інформацією, що називалося «зустріччю експертів». Після цього вони поверталися в свої групи і розповідали студентам про нові шляхи вирішення даної проблеми, інші студенти також доповідали про рішення своєї частини завдання. Студенти були зацікавлені в тому, щоб всі партнери старанно виконали свої завдання, бо це могло вплинути на їх підсумкову оцінку. Звітували за якість засвоєння модуля кожен студент окремо і вся команда в цілому під час модульного контролю, коли кожному студенту траплялися будь-які питання з цього модуля.

Різновидом технології кооперативного навчання є технологія «вчимося разом» (Learning Together), авторами якої є Девід і Роджер Джонсони з Університету штату Міннесота (1987 рік). У цій технології студентська група ділиться на різнорівневі за підготовкою команди з 3-5 чоловік. Кожна команда отримує завдання, яке є частиною модуля, над яким працюють всі студенти. У результаті спільної роботи окремих команд і всієї групи в цілому відбувається засвоєння матеріалу. Тут також використовуються основні принципи – нагороди всій команді, індивідуальний підхід, рівні можливості. Група оцінюється залежно від досягнень кожного її члена. Студенти самостійно визначають ролі кожного у виконанні загального завдання, стежать за правильністю виконання завдань партнерами, здійснюють моніторинг активності і внеску кожного члена команди в рішення спільного завдання, стежать за культурою спілкування. Таким чином, вже на початку вивчення модуля команда має академічне завдання – досягнення пізнавальної, творчої мети засвоєння модуля, і соціально-психологічне – забезпечення культури спілкування, пошук способів взаємодопомоги. Мотивацію підвищувало обов'язкове оцінювання зусиль студента для досягнення загального результату. Загальна мета, індивідуальна відповідальність і рівні можливості успіху, а не змагання, лежать в основі кооперативного навчання. Індивідуальна відповідальність передбачала, що успіх всієї команди залежав від внеску кожного учасника, їх взаємодопомоги. Рівні можливості досягнення успіху означали, що кожен студент повинен удосконалювати свої досягнення.

Кооперативне навчання передбачало всі рівні спілкування: діяльність – взаємодія – спілкування – контакт. Особистісний ріст громадянської культури студента відбувається в спілкуванні студентів між собою і з викладачем, яке є не тільки професійним, а й соціальним, бо студенти по черзі виконують різні соціальні ролі: лідера, організатора, виконавця, доповідача, дослідника, експерта.

В цілому, технології кооперативного навчання сприяють найбільш повної реалізації особистісного та професійно орієнтованого підходів до підготовки викладача. Студенти систематично проводили дискусії, обговорювали різні варіанти вирішення соціально-психологічних, психолого-педагогічних, економічних проблем. Діяльність малих груп в кооперативному навчанні давала можливість підготувати студентів до громадянської культури, співпраці, сформувати необхідні професійні, проектувальні та комунікативні вміння.

Для використання кооперативного навчання необхідні чітке і детальне проектування і організаційно-методична підготовка. Згодом створюється досвід їх проведення. Кооперативне навчання, зокрема, викладачів вищої школи, попереджає їх неадекватну професійну поведінку в майбутньому, зменшує можливість незадоволеності професією і допомагає долати перешкоди, які закономірно виникають у практичній діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, великі можливості кооперативного навчання для розвитку громадянської культури учнівської і студентської молоді як суб'єктів навчання визначаються створенням і підтримкою громадянсько-орієнтованого середовища навчання.

По-перше, створюється середовище навчання, в якій учень чи студент може знайти неформальне оточення і зможе довіряти вчителям чи викладачам і учням чи студентам, які приймають його як особистість, дорожать ним, розуміють його унікальність. Студенти беруть участь в організації середовища навчання і це дає можливість не тільки приймати учня чи студента як особистість, а й побачити в ньому громадянську культуру, побачити покликання людини.

По-друге, з організацією кооперативного навчання створюється соціально-орієнтований простір, допомагає студенту в осмисленні своєї громадянської культури і себе як особистості й майбутнього професіонала, відкритті логіки і гармонії світу. Кооперативне навчання допомагає студенту в становленні його цілісного позитивного світогляду на основі розкриття основних громадянських життєвих цінностей і моральних норм, відповідних вітчизняній і європейській культурам. Студент зможе знайти сенс свого життя, що означає зрозуміти в глибині душі, що будь-яке життя містить у собі позитивне начало громадянської культури, незважаючи на сумний особистий досвід багатьох людей.

По-третє, кооперативне навчання створює умови, за яких студент знаходить можливість співвіднесення розкритих позитивних цінностей і норм громадянської культури з власним життям і знаходить досвід осмисленої побудови громадянської культури і самостійного життя. Зрозуміло, що безглуздо декларувати позитивні цінності, не враховуючи здатність студента засвоїти ці цінності. Застосоване нами кооперативне навчання з його методиками навчання і розвитку, методиками групової роботи дозволяють організувати означений напрямок діяльності.

По-четверте, кооперативне навчання допомагає студенту зрозуміти, що він, як особистість, має волю, може впливати на хід свого життя, і часто цей вплив є визначальним. Також важливо, що кооперативне навчання сприяє студентам в набутті тверезого погляду на себе, свою громадянську культуру, допомагає правдиво дивитися

на своє минуле, свої недоліки, на свою мету і свої можливості, відчуті самоповагу і позитивну самооцінку.

По-п'яте, кооперативне навчання може допомогти учням і студентам у всебічному розвитку їхньої громадянської культури, різних громадянських якостей, а так само в отриманні необхідних професійних навичок, де дуже важлива творча і розвивальна робота і творча праця. Цей аспект включає в себе оволодіння всілякими навичками і вміннями, в тому числі і умінням вирішувати проблеми громадянської культури, а також деякими корисними практичними навичками. При цьому важливо пам'ятати, що одних умінь і навичок недостатньо, – необхідно, щоб учень чи студент міг і хотів ними скористатися.

Ми переконані, що наш досвід кооперативного викладання і вивчення дисциплін «Теорія і практика науково-педагогічних досліджень», «Сучасні моделі освіти», «Сучасний стан розвитку науки», «Теорія і практика вищої освіти», будучи практично здійсненим, може бути трансльований багатьма закладами освіти, які хочуть сприяти сучасній молодій людині в розвитку її громадянської культури.

Література

1. Барабаш В. Громадянська культура майбутнього фахівця в контексті формування громадянського суспільства. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. Вип. 135. С. 54. URL : Nz_p_2015_135_15.pdf

2. Лебедик Л. В. Розвиток вищої школи і громадянське суспільство. *Громадянське суспільство в Україні: проблеми формування та перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Полтава, 23–24 травня 2008 р.). Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. С. 183-186.

3. Соціологія : Короткий енциклопедичний словник / Під за ред. В. І. Воловича. К. : Український Центр духовної культури, 1998. 736 с.

4. Polterovich V. Institutional Reforms and Civic Culture. URL : https://mpr.aub.unimuenchen.de/71658/1/MPRA_paper_71658.pdf

5. Slavin Robert. Research on Cooperative Learning: an international perspective. *Scandinavian Journal of Educational Research*. Vol. 33. №4. 1989. P. 9-169.

Тверетінова Ірина, магістрант заочної форми навчання спеціальності 073 Менеджмент КЗ Сумський обласний інституту післядипломної педагогічної освіти

УПРАВЛІННЯ ГРОМАДСЬКО-АКТИВНОЮ ШКОЛОЮ ЯК ВІДКРИТОЮ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЮ СИСТЕМОЮ

Анотація. У статті розкрито сутність громадсько-активної школи як відкритої соціально-педагогічної системи, яка може бути оптимальною моделлю нової української школи; представлено філософію її діяльності та характеристику складових моделі ГАШ, яка відображає основні напрями діяльності навчального закладу та визначає керівнику шляхи співпраці школи, влади та громади.

Ключові слова: громадсько-активна школа, соціальне партнерство, громада, громадсько-орієнтована освіта, демократизація, волонтерство, партнерська взаємодія.

Постановка проблеми. У Концепції «Нова українська школа» визначено вимоги до випускників закладів загальної середньої освіти – громадян XXI століття. Це мають